

ОБРАЗОВАНИЕТО ПО СОЦИАЛНА РАБОТА – СПЕЦИФИЧНИ АСПЕКТИ ВЪВ ВРЪЗКА СЪС СОЦИАЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ С БЕЗРАБОТНИ ЛИЦА

Доц. д-р Людмила Векова

Пловдивски университет „П. Хилендарски“

Резюме. Образованието по социална работа е изправено пред сериозните предизвикателства да отразява адекватно основните тенденции на практическата дейност, ориентирана към отделните целеви групи. В този контекст същностните характеристики и специфичните особености на социалната работа с безработни лица, като задължителен елемент и основна форма за реализация на функциите на социалната защита при безработица, следва да намерят адекватно отражение и в съдържанието на обучението на бъдещите специалисти. Статията разглежда концептуалното виждане за социалната работа с безработни лица като определена последователност от социални дейности и многообразие от социални интервенции, насочени към отделните индивиди, семействата или определени групи с цел материална подкрепа и създаване на заетост. Акцентирайки върху съдържателните характеристики на социалната работа с тази целева група, реализирана чрез социалните дейности в отделните компоненти на системата за защита при безработица, изследването се фокусира върху систематизиране на основни изисквания към съдържанието на обучението в професионално направление „Социални дейности“.

Ключови думи: социална работа с безработни лица; социални дейности; образование по социална работа

Въведение

Безработицата е сложно социално-икономическо явление, съпътстващо и характеризиращо развитието на пазара на труда, и в този аспект и реализацията на социалната защита на хората, засегнати от този процес, е комплексен процес, който изисква осъществяването на социални дейности с различен характер. Същността и спецификата на социалната работа с безработните лица може да бъде представена чрез дейностите, осъществявани от социалните работници и други подпомагащи специалисти във връзка с функционирането на отделните компо-

ненти на системата за социална защита при безработица – социалното осигуряване при безработица, социалното подпомагане на безработните лица и активните мерки на пазара на труда за стимулиране на тяхната трудова активност и последваща заетост.

Целта на настоящото изследване е на базата на представяне на концепцията за социалната работа с безработни лица като последователност от социалните дейности, осъществявани във всеки един от компонентите на системата за защита при безработица, да бъдат систематизирани специфични изисквания към съдържанието на образованието в направление „Социални дейности“.

1. Социалната работа с безработни лица – концептуални основи и същностни характеристики

Социалната работа с безработни лица може да се разглежда като дължителна предпоставка за реализиране политиката за постигане на ефективна и трайна заетост и необходимо условие за решаването на проблемите на безработните лица и на членовете на техните семейства. В този контекст социалната работа с безработни лица се разбира и разглежда като система от практически ориентирани дейности, насочени към ограничаване на безработицата и на икономическите и социалните последици от нея и за реализиране на политиката за материална подкрепа и създаване на заетост на уязвимите групи на пазара на труда. Цел на посочените дейности е оказване на съдействие на безработните лица в преодоляването или смекчаването на трудни житейски ситуации, които са възникнали във връзка със загубата на работа и с които те не могат да се справят самостоятелно.

Социалната работа с безработни лица може да се дефинира като последователност от диференцирани по различни критерии социални дейности, като тази концепция се подкрепя от редица автори, анализиращи различни аспекти на проблематиката. Един от общовъзприетите принципи е тези дейности да бъдат обвързани и насочени към определени целеви групи, попадащи в обхвата на хората в неравностойно положение или категорията „уязвими лица“, към които се отнасят и безработните лица. Както отбелязва Р. Симеонова, „безработните са една от целевите групи на социалната работа, което дава основание за обособяването на подсистема на социалната работа с безработни“ (Simeonova 2011, p. 106). В тази връзка, тя определя социалната работа като част от системата за насърчаване на заетостта, която включва дейностите по: насърчаването и запазването на заетостта; професионалното ориентиране и обучението на възрастни; посредничеството по информиране и наемане на работа в Република България и други държави на български

граждани, граждани на друга държава – членка на Европейския съюз, на държави – страни по Споразумението за Европейското икономическо пространство, или на Конфедерация Швейцария; посредничеството по информиране и наемане на работа на чужденци в Република България“.

Аналогично е и виждането на Х. Благойчева, която разглежда социалната работа с безработни лица като важен раздел на социалната работа. Релацията социална работа – социални дейности е обоснована от автора, посочвайки, че „социалната работа е професионална социална дейност, която има за цел подобряване на благополучието на индивидите и техните взаимоотношения в обществото“, отбелязвайки, че „социалната работа, като вид социална дейност, регулира определен тип отношения – такива на връзки и взаимодействия между различните социални групи и някои такива на разпределение и преразпределение на финансови ресурси между тях“ (Blagoicheva 2013, p. 141).

Социалните дейности, като многообразие от социални интервенции, насочени към отделните индивиди, семействата или определени групи в обществото, практически на всеки етап от жизнения им цикъл, се определят от Н. Нинов, според когото „необходимостта от извършване на социални дейности се определя не само от потребностите на индивидите, а по-скоро от интересите на обществото и големи групи от него, да бъдат задоволявани определени потребности, при това не изобщо, а на определено равнище“ (Ninov 2010, p. 74). В случая социалните дейности се свързват с широка гама от социални трансфери – започвайки от помощи за семействата с деца (обезпечаващи в известна степен нормалното съществуване на подрастващите), преминавайки през плащанията при безработица (извършвани при загуба на трудова заетост през активния трудов период) и подпомагането със социални помощи в пари и/или натура (при евентуално изпадане в състояние на бедност или при социално изключване – на практика през целия живот), достигайки до пенсионните плащания (след приключване на активната трудова дейност). Реализацията на всички тези трансфери се осъществява чрез социалните дейности, представляващи предметна област на отделните подсистеми на социалната защита. Същото се отнася и до различните видове услуги, ориентирани към оказване на подкрепа на целевите групи в обхвата на категорията „уязвими лица“, към която се отнасят и безработните.

Обвързването на социалните дейности с целенасочени въздействия към определени групи за преодоляване на проблеми от социален характер, е акцентът във виждането на Д. Димова, която определя социалната дейност като „действия, насочени към намиращите се в затруднение индивиди, целящи разрешаването на социални проблеми“

(Dimova 2000, p. 68). Социалната закрила при безработица като едно от направленията на социалната работа се разглежда и от автори като В. Сотирова (Sotirova 2012), Н. Радев (Radev 2017).

Състоянието на безработица е житейска ситуация, предизвикана от загубата на работа и на доходи, която поражда сериозни психологически, икономически и социални проблеми за отделния човек и за неговото семейство. В този аспект *социалната работа с безработни лица като последователност от дейности с различен характер, осъществявани в отделните подсистеми на социалната защита при безработица (социалното осигуряване при безработица, социалното подпомагане на безработните лица и активните мерки на пазара на труда)* има за цел да реализира необходимите интервенции, насочени към оказване на помощ, подкрепа и подпомагане на хората от тази рискована група съобразно конкретните им нужди и в степен, позволяваща преодоляване на трудностите, свързани със загубата на работа и доходи.

На базата на концептуалното виждане за социалната работа с безработни лица като отделна подсистема на социалната работа и в съответствие с логическата последователност на действието на съставните компоненти на системата за социална защита при безработица, могат да бъдат изведени конкретните дейности във всяка от подсистемите, при което се отчитат нейното значение, същностни характеристики и специфика на функциониране. Обосновката на подхода за систематизиране на основните дейности, осъществявани в отделните подсистеми на системата за социална защита, се базира и на постановката, че „няма формули за универсална социална работа, както и оценка за намесата на социалния работник, защото или услугите, или институциите, или самите работници са различни. Възможно е да се формират само методически подходи за оценка, които определят общите принципи и логиката на дейността. Планиране на оценка, определяне на параметрите и вида им на оценка трябва да се извършват за всеки случай индивидуално“ (Dmitrijeva, Razgale 2016, p. 2).

Основната цел на социалната работа с безработни лица е ограничаване или преодоляване на различните аспекти на трудната житейска ситуация, в която се оказват загубилите работа и трудови доходи. Трудната жизнена ситуация – това са житейските обстоятелства, характеризирани като социален проблем, с решението на които човек сам, без вмешателство на специалисти не може да се справи. В. Сотирова (Sotirova 2012) посочва безработицата като един от важните социално-икономическите проблеми, разглеждайки възможната работна рамка на насоките на социалната работа за тяхното преодоляване.

Помощта и подкрепата за безработните лица чрез системата за социална защита за преодоляване на икономическите и социалните проблеми се осъществява предимно по две направления.

1. Чрез държавна подкрепа за обезпечаване на материалните източници за съществуване на безработните, така че да се осигурят на безработния и на членовете на неговото семейство, които издържа, елементарни условия за преживяване. Тази помощ по своя характер е пасивна.

2. Чрез устройване на работа на безработните, които са способни за това и проявяват желание да участват в различни форми на заетост. Тази подкрепа, бидейки по своята същност по-конструктивна и активна, премества центъра на тежестта върху поощряване инициативата на безработния в търсенето на работа, за да не разчита само на получаване на материална помощ от обществото, но и да предприема усилия самостоятелно да си осигурява доходи. Смисълът на активната подкрепа се състои в това, създавайки благоприятни условия за заетост, да се стимулира в максимална степен включването на безработните в различни форми на трудова дейност.

Чрез социалната работа с безработните лица в нейните форми – индивидуална, семейна, групова, общностна, могат да бъдат предотвратени или до голяма степен ограничени негативните последствия от безработицата за отделния човек и обществото, като цяло, а също така да бъде повишена ефективността на мерките, насочени към решаване на икономическите и социалните проблеми на отделните групи, на семействата и лицата.

Социалната работа с безработни лица може да се разглежда като *последователност от социални дейности в рамките на социалната работа, насочени към реализацията на политиките за психологическа и материална подкрепа през периодите на безработица и за съдействие за образование и заетост като неотменна част от държавната политика за обезпечаване на социална защита на безработните лица и за преодоляване на негативните последици за отделния човек, неговото семейство или определена група от населението.*

Социалната работа с безработни лица е съвкупността от дейностите, осъществявани от структурите и специалистите в отделните подсистеми на системата за социална защита при безработица за реализиране на техните функции, свързани с ограничаване и преодоляване на негативните последици за отделния човек, неговото семейство, уязвимата група от населението и обществото, като цяло.

Разглеждана с по-висока степен на детайлизация, свързана с осъществяване на функциите на системата за защита при безработица, социалната работа с безработни лица включва дейностите, осъществя-

вани във връзка с отпускането на паричните обезщетения при безработица и на социалните помощи на безработни лица и с предоставянето на услуги и реализацията на активните мерки, по-специално услугите за консултиране, психологическа подкрепа, включване в обучение и заетост на хората от тази рискова група.

Социалната работа с безработни лица, като строго специфично направление на социалната работа, не е анализирана задълбочено в общо-теоретичен и практически аспект. Дефинирането на дейностите в обхвата на социалната работа с безработни лица се основава на същностните характеристики на социалната работа като теоретична концепция и на основните методи, чрез които се реализират прякото социално обслужване и клиничната социална работа. Същевременно при нейното разглеждане са валидни теоретичните постановки и изводи, направени в научни изследвания на различни аспекти на проблематиката в областта на социалната работа. Такива се съдържат в изследванията с концептуален и практически ориентиран характер на автори като Г. Механджийска (Mehandzhiyska 2009, 2019), С. Нунев (Nunev 2015), Н. Петрова-Димитрова (Petrova-Dimitrova 2015), Н. Радев (Radev 2018), Р. Симеонова (Simeonova 2011), Н. Глушкова (Glushkova 2020) и др. за различните теоретични и практико-приложни аспекти на социалната работа и специфичното ѝ проявление при различните целеви групи.

Организацията на социалната работа е подчинена на заложения модел за материална подкрепа, комплексно обслужване и предоставяне на информиране, ориентиране и консултиране с цел улесняване достъпа на безработните лица, получаващи парични обезщетения или социални помощи, до заетост и възможности за социално включване чрез по-активни услуги за намаляване периода на безработица и социална изолация. Определящо за регламентиране на необходимите социалните дейности са „материалната и финансова сигурност, задоволеност и стабилност с фокус в концептуализирането на социалната работа през разбиранията за ценностния и целевия смисъл на човешкото субективно и социално благополучие и качество на живота“ (Mehandzhiyska 2021, p. 23).

Акцентът при дефинирането на социалната работа с безработни лица е възприетият подход за определяне на дейностите, чрез които се осъществява, базиращ се на приложния аспект в разглеждането на социалната работа, който отразява и виждането за същността на социалната защита при безработица. Болшинството от хората, загубили работа, се нуждаят от подкрепа и конкретната форма, чрез която се предоставя тази подкрепа, са осъществяваните социални дейности на различните етапи в процеса на придобиване на право, отпускане на обезщетения и на социални помощи за компенсиране на загубените доходи от труд и

на предоставянето на широк кръг услуги като част от активните мерки за по-бързото връщане на пазара на труда. Те са в основата на обхвата и съдържанието на социалната работа с безработните лица. Това определя разглеждането на социалната работа с безработни лица като последователност от дейности, осъществявани от структури в обхвата на отделните подсистеми на системата за социална защита при безработица с отчитане на базовите принципи за организацията и управлението на социалната работа.

Социалната работа с безработни лица има важно значение не само за решаването на проблемите на безработните, но тя следва да се разглежда и в контекста на значението ѝ за реализацията на държавната политика в сферата на пазара на труда, за промяна на трудовото поведение на различните групи, попадащи в обхвата на категорията, и на основните стопански субекти (работодатели и работещи). Поради това в обхвата на социалната работа с безработни лица се включват и дейностите, осъществявани за мотивиране и стимулиране на трудовата заетост на безработните лица и за повишаване равнището на заетост.

Социалната работа, свързана със съдействието за намиране на работа и заетост на безработните лица, е сложен многопланов процес, в основата на който са както професионалните и личностните възможности на човека, така и ясната регламентация на дейностите и на отговорностите на отделните институции за осъществяване социална подкрепа на хората, изпитващи трудности в търсенето на подходяща работа.

При изясняването на социалните дейности, свързани със социалната работа с безработни лица, е отразено виждането, че „социалната работа първоначално търси интерес в подпомагането на индивидите чрез анализ на начина им на живот и установяването на адекватни условия за личностен растеж“ (Todorova 1999, p. 181). Поради това и оценката на състоянието на всеки безработен с оглед определянето на най-подходящите форми на материална помощ и предоставяне на услуги се базира, на първо място, на преценка на доходното, материално и имущественото състояние, като впоследствие се изясняват възможностите за образователна подготовка и заетост с оглед неговото личностно и професионално развитие и трудова реализация.

Друг аспект на социалната работа с безработни лица е свързан с това, че както отбелязват Н. Brown и Н. Smith (Brown, Smith 1990), „главната цел на социалната работа е да „върне“ на клиента способността да действа самостоятелно в социалния контекст“. За да се осъществи тази цел, от голямо значение са социалните дейности, насочени към стимулиране на по-активното им поведение за включване в различни форми за образователна и професионална подготовка, чрез

които да се осъществи по-бърз преход от системата на социалното осигуряване и социалното подпомагане към реална и трайна заетост на пазара на труда. В случая става въпрос за работа в реалния сектор, а не в различните форми на субсидирана заетост или заетост в общественнополезни дейности. В обхвата на дейностите, ориентирани в тази посока на социалната работа, се включват консултирането, професионалното ориентиране, насочването към подходящи образователни и квалификационни курсове, осъществявано от структурите на Агенцията по заетостта и на Агенцията за социално подпомагане, с активното участие и на организациите на работодателите и на синдикатите. Постигането на независимост и реално участие на пазара на труда и в социалния живот на обществото на безработните лица може да бъде реализирано на базата на интегриран подход и включването на всички подсистеми на системата за социална защита и чрез координираното предоставяне на обезщетения, помощи и услуги. Стремещт е да бъдат балансирани защитните и активиращите функции на различните механизми за подкрепа, като мерките в посочените подсистеми следва да се анализират, планират и реализират като взаимно допълващи се на базата на координация в действията на институциите на различните нива и на ниво организация. В този аспект, както посочва Д. Левтерова, „социалните работници реализират дейности, които са насочени към повишаване на степента на самостоятелност на отделните лица, овладяване на способността да контролират своя живот и самостоятелно да решават възникналите проблеми“ (Levterova 2007, p. 56). Ето защо в обхвата на дейностите, предмет на социалната работа с безработни лица, се включват не само тези, произтичащи от нормативно регламентирания механизми за получаване на обезщетения (в т.ч. и обезщетения при безработица), социални помощи и услуги (насочени към безработни лица), но и дейностите, свързани със специфични индивидуализирани модели на социално-психологическо консултиране и подкрепа.

Изложеният концептуален подход за същността и съдържанието на социалната работа с безработни лица е основание в обхвата на социалната работа с безработни лица да се включат:

- социални дейности, свързани с регистрация на безработни лица;
- социални дейности, свързани с изплащане на обезщетения при безработица;
- социални дейности, свързани с отпускане на социални помощи на безработни лица;
- социални дейности, свързани с реализиране на активните мерки на пазара на труда.

2. Образованието по социална работа като отражение на специфичните аспекти на социалните дейности с безработни лица

Разнообразните ситуации и проблемите с различен характер, които попадат в обхвата на дейността на социалните работници, в т.ч. и на ангажираните с подкрепа и защита на безработните лица, в условията на нарастващи предизвикателства на обществената среда към практическата реализация на тяхната дейност, изискват придобиването и развитието на редица личностни качества, на професионални знания, умения и компетенции. Изключителната динамика в икономическите и социалните условия предполага ефективната трудова реализация на социалните работници, ангажирани със социални дейности на различните нива и в отделните подсистеми на социалната защита, във все по-голяма степен да зависи от интердисциплинарния характер на образователната и професионалната подготовка на кадрите в тази система. Посочените обективни обстоятелства са определящи и за налагането на компетентностния подход в подготовката на специалистите – основно в професионално направление „Социални дейности“, както и в системите за подбор и оценка на заетите в системата за социална защита.

Постигането на по-ефективна трудова и професионална реализация на социалните работници и по-високо качество на осъществяваните от тях дейности изисква да бъдат дефинирани базовите и специфичните професионални компетенции, необходими за успешната социална работа с всяка от попадащите в нейния предметен обхват целеви групи, към които се отнасят и безработните лица.

Визираната диференциация на социалните дейности, свързана с концептуалния подход при изясняването на съдържанието на социалната работа с безработни лица като една от проблемните области, предполага разработване на компетентностни модели за дейностите, включени във всяка от подсистемите на социалната защита при безработица. Разнородните по своя характер дейности, включени в обхвата на социалната защита при безработица, детерминират необходимостта в тях да бъдат включени широк кръг от компетентности, задължителни за успешната трудова и професионална реализация на специалистите, ангажирани с тяхното изпълнение, като заедно с базовите следва да бъдат определени и специфичните професионални компетенции, съобразени с целите, функциите и особеностите на всяка от дейностите. Социалната работа, като интегративна дейност, обединява множество дейности, функции, професии и професионални роли, което прави задачата за разработване на базовите и на специфичните компетенции изключително трудна и обемна и тя трудно може да бъде обхваната в рамките на настоящия анализ.

Формирането на базовите или ключови компетенции е свързано с възможността обучението и практическата реализация на студентите да се осъществява в разнообразни по своя характер и целева ориентация институции и организации от национален и регионален мащаб и е резултат от интердисциплинарния характер на обучението на студентите от професионално направление „Социални дейности“. Особеностите на базовите компетенции са, че те: формират качества, които са потенциал за работа в различни институции; осигуряват значителни ползи за потребителите и трябва да отразяват спецификата на сферата, в която се осъществява трудовата реализация на кадрите.

Съдържанието на учебния план на специалността „Социални дейности“ във всички университети, обучаващи студенти в това професионално направление, е ориентирано към подготовката на професионалисти с широк профил на компетенции чрез включване на определен набор от взаимосвързани и допълващи се дисциплини с управленска, икономическа, психологическа, педагогическа и медицинска насоченост. Това осигурява общотеоретична и общо професионална подготовка като задължително условие за придобиване на необходимите знания, умения и компетентности за работа в институциите на системата за социална защита. Балансираното съотношение между дисциплини от различни научни области дава възможност и за придобиване на теоретични познания в разнообразни научни сфери и формиране в отделните образователни степени на необходимите базови умения и компетенции за работа в различните структури в социалната сфера, в т.ч. и в ангажираните със социалната защита на безработните лица, както и на практически умения за успешна самостоятелна дейност и за работа в различни екипи.

Сравнителният анализ на съдържанието на учебните планове за ОКС „Бакалавър“ в професионално направление „Социални дейности“ в отделните висши училища показва голяма степен на съвпадение на изучаваните дисциплини, най-вече по отношение на общотеоретичната и общо професионалната подготовка.

Важен момент в обучението в професионално направление „Социални дейности“, който може да бъде оценен като сериозно предизвикателство и по отношение на формирането на базовите компетенции, е съчетаването на съвременните постижения и водещите практики в социалната работа със специфичните проблеми и предизвикателства в национален план. Налице е разминаване между стремежа в съдържанието на учебните дисциплини да намерят отражение резултати от научни изследвания и постижения в практиката на социалната работа от водещи страни, от една страна, и реалното състояние и съществуващи-

те проблеми (в т.ч. и произтичащите от недостатъчното финансиране на системата за социална защита) в България. Посоченият проблем се отразява в най-голяма степен при практическото обучение на студентите, когато често теоретичните модели се различават съществено от действителността в работата на социалните работници. Това дефинира като сериозна трудност съчетаването на научно-теоретичната с професионално-практическата подготовка – както в областта на общите принципи, модели и методи на социалната работа, така и по отношение на тяхното приложение за решаване на специфичните социални проблеми на лица, семейства, групи и общности в риск.

Отчитайки определянето на професионалната компетентност като „интегративна характеристика на личността, включваща многообразие както от индивидуални качества и способности, така и от строго специфични знания, умения и нагласи за ефективно упражняване на съответните професионални роли и длъжности“ (Zdravkova 2014, p. 5), обучението на бъдещите социални работници предполага не само натрупване на определен обем знания и опит, но и преди всичко умения те да се прилагат съобразно конкретните изисквания и условия и да се използват при реализирането на професионалните задачи.

Професионалната компетентност и по отношение на социалната работа с безработни лица е свързана с широк профил от знания за конкретните методи, средства и форми на проучване и анализ на разнообразни ситуации и проблеми, от специфичните практически умения, позволяващи натрупаните знания да бъдат приложени в реална среда и при работа с отделни случаи. Те дават възможност разбирането за конкретната ситуация и поведение и за пораждащите ги причини да се допълват от точна диагностика и обективна оценка и на тази база – от адекватна и резултатна помощ и подкрепа. Опит да бъдат определени качествата, които конструират професионалната компетентност на социалния работник, е направен от Я. Мерджанова и Б. Господинов (Merdzhanova, Gospodinov 2003, p. 16), като те дефинират няколко основни групи професионални способности – научноизследователска и научноприложна; диагностична; методическа; комуникационна; информационна; управленска; работа с документация. Всяка от тези способности представлява съчетание на специфични знания, умения и качества, необходими за успешно справяне с професионалните задачи и роли.

Друг е подходът, използван от Н. Петрова-Димитрова (Petrova-Dimitrova 2011) за определяне на професионалните компетенции в социалната работа, като той се основава на особеностите на индивидуалната социална работа и на работата със случай и е вали-

ден и по отношение на работата с безработните лица в трите подсистеми на защитата при безработица. Тя систематизира примерни групи компетентности съобразно дейностите в основните етапи: проучване, оценка, планиране и реализиране на интервенциите, които бъдещите специалисти трябва да овладеят в хода на обучението.

Специфичните (професионални) компетенции отразяват и са резултат от ориентацията на обучението на студентите от специалност „Социални дейности“ към професионално-практическата подготовка за социална работа, съобразена със специфичните социални проблеми на отделни целеви групи, лица и общности. В този аспект, за тяхното изграждане в съдържанието на учебните планове се включват дисциплини, формиращи теоретични и практико-приложни знания, умения и компетентности за самостоятелна превантивна, посредническа, консултативна, подпомагаща работа в сферата на социалните дейности с определени целеви групи с ясно изразена практическа ориентация на обучението и решаването на реални практически задачи.

Тъй като в научните изследвания не съществуват еднозначно мнение и единни позиции относно диференцирането на групите компетентности в структурата на професионалната компетентност на социалния работник, това се отразява и в определянето на съдържателните аспекти на подготовката в специалност „Социални дейности“. Поради това учебните планове във висшите училища, подготвящи бъдещи социални работници, отразяват различните виждания на преподавателския състав за професионалните компетенции и дисциплините, формиращи необходимите знания, умения и нагласи.

Специфичните професионални компетенции са резултат от съчетаване на профилирано обучение, насочено към социална работа с определена целева група, и сериозна практическа подготовка, в резултат на което се формират професионални умения за самостоятелна работа и за работа в екип за осъществяване на социална диагностика, за оценка и решаване на кризисни ситуации, за общуване и консултиране на представители на съответната група и на общности в риск, за планиране на конкретни мерки и форми за социална подкрепа и защита при спазване на професионални и етични стандарти.

Необходимостта от придобиване на теоретични знания, практически умения и лични компетенции, които да позволят на социалните работници да се справят със сложните проблеми и динамичните промени в социалната сфера, ориентира обучението на студентите от специалност „Социални дейности“ към придобиването на умения и компетенции за анализиране и интерпретиране на теоретичната информация в областта

на социалните дейности и реализирането ѝ в практическата социална работа с индивиди, семейства, групи и общности в риск, към подготовката на социалния работник като висококвалифициран и мобилен специалист, който притежава компетентности за работа от посреднически, консултативен, подпомагащ и др. характер.

Прилагането на компетентностния модел в обучението на студентите от професионално направление „Социални дейности“ намира израз в съдържанието на учебния план и на учебните програми чрез включване на дисциплини, които да развият, на първо място, личните компетентности за придобиване и разбиране на значително количество знания от различни научни области и от професионалната практика в областта на социалната работа, за развиване на аналитично конструктивно мислене и творчески подход при теоретически разработки и при решаване на практически казуси, към развиване на умения за самообучение и самоусъвършенстване, към спазване на етични правила, морални норми и култура на взаимоотношенията.

По отношение на специфичните компетенции, необходими за социалната работа с безработни лица, те обхващат необходимите знания, умения и нагласи, отнасящи се, от една страна, до самите социални работници, и от друга страна – до представителите на целевата група, в случая безработните лица и членове на техните семейства. В техния обхват се включват:

- *управленски знания* – познания за структурите, ангажирани с отделните подсистеми на социалната защита при безработица, с конкретните функции и отговорности във връзка с реализацията на съответните социални дейности. Необходимостта от координираните действия на социалното осигуряване при безработица, социалното подпомагане на безработните лица и активната политика на пазара на труда предполага ангажираните със социални дейности в една от подсистемите на социалната защита при безработица да притежават определени познания и за останалите;

- *правни познания* – познаване на законовата уредба във връзка с основните права и на критериите и изискванията за придобиване на права в отделните подсистеми на социалната защита при безработица, за промените в нормативната и поднормативната уредба, определящи социалните дейности в отделните подсистеми, които дават възможност да бъдат решавани конкретни казуси;

- *умения за работа с документация* при осъществяване на социалните дейности в отделните подсистеми – придобива още по-голямо значение във връзка с оценката на достъпа до плащания в системата на осигуряването при безработица и подпомагането на безработните лица,

с индивидуалната оценка на потребностите и определяне на доставчиците на съответната социална услуга;

– *умения за екипна работа и споделяне на опит* – социалната работа с безработни лица и с членове на техните семейства е свързана с широк кръг социални дейности, осъществявани в различните подсистеми, изисква интегриран подход и привличането на специалисти с различна професионална подготовка от различни области – лекари, психолози, специални педагози, социални работници и др.;

– *умения за работа с трудни клиенти и с такива в неравностойно положение* – безработните лица попадат в целевата група с най-значими житейски проблеми поради липсата на работа и доходи, което е причина и за големия брой обезкуражени лица и сериозните трудности в усилията да бъдат върнати на пазара на труда чрез включване в обучение и заетост. Личностната осъзнатост и нагласата за позитивно отношение към човека е проблем и една от най-важните предпоставки за устойчив и успешен резултат от социалната работа с представителите на различните целеви групи;

– *нагласи за позитивно общуване в работата с клиенти* – до голяма степен те допълват предходните компетенции и се реализират в дейностите, свързани с психологическа подкрепа, консултиране, изготвяне на индивидуална оценка за конкретните нужди и за начините за тяхното удовлетворяване;

– *самооценка на собствените качества и дефицити* – рефлексията има определящо значение за формиране на поведение и начин на работа, които позволяват работещите в структурите и звената на системата за защита при безработица да диагностицират и разбират проблемите на безработните лица и да настроят поведението си към подпомагане и подкрепа на нуждаещите се лица и семейства. Заедно с постигане на реален резултат от реализацията на политиките и мерките в отделните подсистеми на социалната защита при безработица тя дава възможност и за формиране на мотивирано поведение сред работещите в институциите да оказват адекватна и ефективна помощ.

Придобиването на професионални компетенции, необходими в социалната работа с безработни лица, до голяма степен е свързано с профилиране на обучението и оформянето на самостоятелен модул – за ОКС „Бакалавър“, или под формата на специализирана магистърска програма. Понастоящем единствено в учебния план на специалност „Социални дейности“ в СУ „Кл. Охридски“ е предвиден подмодул – „Социална работа в сферата на трудовата заетост“, с няколко тематично свързани дисциплини. От останалите висши училища, в които е заета специалност „Социални дейности“, дисциплината „Социална

работа с безработни лица“ е включена в учебния план на ПУ „П. Хилендарски“ като задължителна и в учебния план на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ – като избираема.

Изводи и обобщения

Социалната работа с безработните лица, поради сложния характер на безработицата като икономически и социален проблем, включва дейностите, осъществявани от специалисти с различна професионална подготовка в рамките на отделните подсистеми на социална защита при безработица – социалното осигуряване при безработица, социалното подпомагане на безработните лица и активните мерки на пазара на труда за стимулиране на тяхната трудова активност и последваща заетост.

Отчитайки факта, че безработните лица са една от най-многобройните групи в обхвата на уязвимите лица, към които следва да бъде ориентирана социалната работа, отсъствието в учебните планове на дисциплини, формиращи професионални компетенции у специалистите, ангажирани със социални дейности в обхвата на социалната защита при безработица, може да бъде отчетено като важен проблем, който изисква адекватна реакция и промяна в съдържанието им чрез включване на общотероретични и практически ориентирани дисциплини, формиращи необходимите компетенции.

БЕЛЕЖКИ

1. DMITRIJEVA, N. & RAZGALE, I., 2016. Social worker intervention performance in work with unemployed adults, International Conference Society, Health, Welfare,. SHS Web of Conferences 51, 03005. Available from: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20185103005>.

ЛИТЕРАТУРА

- БЛАГОЙЧЕВА, Х., 2013. *Социално подпомагане*. Варна: Наука и икономика – ИУ Варна. ISBN 978-954-21-0658-6.
- ДИМОВА, Д., 1999. *Осигурителни и социалнозащитни стратегии*. София: Тракия-М. ISBN 954-9574-44-X.
- ГЛУШКОВА, Н., 2020. *Организационно-управленски аспекти на социалната работа*. Пловдив: Паисий Хилендарски. ISBN 978-619-202-603-5.
- ЗДРАВКОВА, Б., 2014. Основни компетентности в социалнопедагогическата практика. *Педагогика*, №.1, с. 41 – 47. ISSN 0861-3982.
- ЛЕВТЕРОВА, Д., 2007. *Актуални проблеми на социалната работа*. Пловдив: П. Хилендарски. ISBN 978-954-423-384-6.

- МЕРДЖАНОВА, Я.; ГОСПОДИНОВ, Б., 2003. *Професионален профил на социалния работник*. София: Св. Кл. Охридски. ISSN 0861 – 8291.
- МЕХАНДЖИЙСКА, Г., 2009. *Общностни измерения на социалната работа. Методите на макропрактиката*. София. Априком. ISBN: 978-954-91343-6-0.
- МЕХАНДЖИЙСКА, Г., 2019. *Социална работа с индивидуални клиенти*. София: Св. Климент Охридски. ISBN 978-954-07-4724-8.
- МЕХАНДЖИЙСКА, Г., 2021. *За същността и класификациите на методите на социалната работа*. София: Св. Кл. Охридски. ISBN 978-954-07-5120-7.
- НИНОВ, Н., 2010. Необходимостта от активно противодействие на бедността в България – предпоставка за ревизиране на режима на системата за социално подпомагане. *Бизнес управление*, № 4, с.73 – 93. ISSN 0861-6604.
- НУНЕВ, С., 2015. *Актуални теоретико-приложни аспекти на социалната работа в общност*. Русе: Русенски университет. ISSN 1311-3321.
- ПЕТРОВА-ДИМИТРОВА, Н., 2011. Подготовка на социалните педагози – компетенции, стандарти, перспективи. *Педагогика*, №1, с. 39 – 48. ISSN 1314–8540
- ПЕТРОВА-ДИМИТРОВА, Н., 2013. *Основи и методи на социалната работа*. София: Веда Словена – ЖГ. ISBN: 978-954-8846-18-9.
- РАДЕВ, Н., 2017. *Основи на социалната работа*. Плевен: Издателски център МУ – Плевен. ISBN- 954-756-204-2.
- РАДЕВ, Н., 2018. Относно предмета на науката социална работа. *Социална работа*, №1, с. 2 – 28. ISSN 1314-9644.
- СИМЕОНОВА, Р. 2011. *Управление на социалната работа като дейност и система*. София. Издателство Ибис. ISBN- 978-954-9321-91-3.
- СОТИРОВА, В., 2012. Съвременни аспекти на социалната работа с безработни, болни, бедни, социално изолирани. *Асклепий*, №1, с.102 – 107. ISSN 1310–0637.
- ТОДОРОВА, Е., 1999. *Реалната помощ*. Варна. Албатрос/Черноризец Храбър. ISBN- 954-8555-92-1.
- BROWN, H, SMITH, H., 1990. *Normalisation: A Reader for the Nineties*. London. ISBN 0-415-06119-9.

REFERENCES

- BLAGOYCHEVA, H., 2013. *Sotsialno podpomagane*. Varna: Nauka i ikonomika – UI Varna [in Bulgarian]. ISBN 978-954-21-0658-6.

- BROWN, H. & SMITH, H., 1990. *Normalisation: A Reader for the Nineties*. London. ISBN 0-415-06119-9.
- DIMOVA, D., 2000. *Osiguritelni i sotsialnozashtitni strategii*. Sofia: Trakia-M [in Bulgarian]. ISBN 954-9574-44-X.
- GLUSHKOVA, N., 2020. *Organizatsionno-upravlenski aspekti na sotsialnata rabota*. Plovdiv: Paisiy Hilendarski [in Bulgarian]. ISBN 978-619-202-603-5.
- LEVTEROVA, D., 2007. *Aktualni problemi na sotsialnata rabota*. Plovdiv: P. Hilendarski [in Bulgarian]. ISBN 978-954-423-384-6.
- MERDZHANOVA, G. & GOSPODINOV, B., 2003. *Profesionalen profil na sotsialnia работник*. Sofia: Sv. Kl. Ohridski [in Bulgarian]. ISSN 0861-8291.
- MEHANDZHIYSKA, G., 2009. *Obshtnostni izmerenia na sotsialnata rabota. Metodite na makropraktikata*. Sofia: Aprikom [in Bulgarian]. ISBN: 978-954-91343-6.
- MEHANDZHIYSKA, G., 2019. *Sotsialna rabota s individualni klienti*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski [in Bulgarian]. ISBN: 978-954-07-4724-8.
- MEHANDZHIYSKA, G., 2021. *Za sashtnostta i klasifikatsiite na metodite na sotsialnata rabota*. Sofia: Sv. Kl. Ohridski [in Bulgarian]. ISBN 978-954-07-5120-7.
- NINOV, N., 2010. Neobhodimostta ot aktivno protivodeystvie na bednostta v Bulgaria – predpostavka za revizirane na rezhima na sistemata za sotsialno podpomagane. *Biznes upravlienie*, no 4, pp. 73 – 93. ISSN 0861-6604.
- NUNEV, S., 2015. Aktualni teoretiko-prilozhni aspekti na sotsialnata rabota v obshtnost. *Nauchni trudove na Rusenskia universitet*, vol. 54, no. 8.1, pp. 64 – 70. ISSN 1311-3321.
- PETROVA-DIMITROVA, N., 2011. Podgotovka na sotsialnite pedagozi – kompetentsii, standarti, perspektivi. *Pedagogika-Pedagogy*, no. 1, pp. 39 – 48. ISSN 1314-8540.
- PETROVA-DIMITROVA, N., 2013. *Osnovi i metodi na sotsialnata rabota*. Sofia: Izdatelstvo Veda Slovena – ZhG [in Bulgarian]. ISBN: 978-954-8846-18-9.
- RADEV, N., 2017. *Osnovi na sotsialnata rabota*. Pleven: Izdatelski tsentar MU – Pleven [in Bulgarian]. ISBN- 954-756-204-2.
- RADEV, N., 2018. Otnosno predmeta na naukata sotsialna rabota. *Sotsialna rabota*, no.1, pp. 2 – 28. ISSN 1314-9644.
- SIMEONOVA, R., 2011. *Upravlienie na sotsialnata rabota kato deynost i sistema*. Sofia: Izdatelstvo Ibis [in Bulgarian]. ISBN- 978-954-9321-91-3.
- SOTIROVA, V., 2012. Savremenni aspekti na sotsialnata rabota s bezработni, bolni, bedni, sotsialno izolirani. *Asklepiy*, no. 1, pp 102 – 107. ISSN 1310-0637.

- TODOROVA, E., 1999. *Realnata pomosht.* Varna. Izdatelstvo Albatros/Chernorizets Hrabar [in Bulgarian]. ISBN- 954-8555-92-1.
- ZDRAVKOVA, B., 2014. Osnovni kompetentnosti v sotsialnopedagogicheskata praktika. *Pedagogika-Pedagogy*, no. 1, pp. 41 – 47. ISSN 0861-3982.

SOCIAL WORK EDUCATION – SPECIFIC ASPECTS OF SOCIAL ACTIVITIES WITH UNEMPLOYED PERSONS

Abstract. Social work education is faced with the serious challenges of adequately reflecting the main trends of practical activity oriented towards individual target groups. In this context, the essential characteristics and specific features of social work with unemployed persons as a mandatory element and basic form for the realization of the functions of social protection in case of unemployment, should be adequately reflected in the content of the training of future specialists. The article examines the conceptual view of social work with unemployed persons as a certain sequence of social activities and a variety of social interventions aimed at individuals, families or certain groups with the aim of material support and employment creation. Focusing on the content characteristics of social work with this target group as a sequence of targeted social activities differentiated by various criteria in the individual components of the unemployment protection system, the research focuses on systematizing basic requirements for the content of training in the professional direction “Social Activities”.

Keywords: social work with unemployed persons; social activities; social work education

✉ **Dr. Lyudmila Vekova, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-2329-0077

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: l_vekova@uni-plovdiv.bg